

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 20 051 063
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

доктору мистецтвознавства, професору
Карась Ганні Василівні,
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

докторки мистецтвознавства, старшого наукового співробітника, професорки
кафедри музикознавства та музичної освіти Київського університету імені Бориса
Грінченка Костюк Наталії Олександрівни
на дисертаційну роботу Мочернюк Оксани Ігорівни
«Ідеологічні патерни в українській хоровій творчості
міжвоєнного періоду: концептні вияви естетики суспільної культури»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні
науки зі спеціальності 034 Культурологія

Текст дослідження чітко і логічно структурований відповідно до вимог, що висунуті для наукових досліджень такого рівня, а також – різностороннього і послідовного вивчення його предмету. Вагомим є перший розділ «Патерн: інтерпретація терміну і застосування поняття в науковій літературі гуманітарної сфери», у якому детальне з'ясування походження терміну «патерн» і його культурологічних інтерпретацій (1.1) набуло значення ґрунтовної теоретичної основи для виявлення випадків і систематизації проблематики застосування поняття «патерн» в мистецтвознавчій культурології (1.2). У свою чергу, ретельність у висвітленні цього «підґрунтя» забезпечило системність у підході до вивчення такого роду явищ і процесів у двох наступних розділах, присвячених українській хоровій творчості в різних державних ареалах міжвоєнного періоду ХХ століття.

Вже у вступі дисертантка, розуміючи важливість обраного напрямку з огляду «розуміння масштабних культуротворчих і ментальних процесів» (с. 28),

висунула кілька цікавих ідей і припущень, що виявляють самостійність її мислення і оригінальність підходу до складної і фактично недослідженої в музичній культурології проблематики. І першорядною серед них є теза про необхідність «зіставлення притаманних тому часу явищ у етнічно споріднених, але державно розмежованих ареалах ... для осмислення стратегічних тенденцій розвитку різних сфер і суспільної культури певного етносу в цілому» (с. 28). Зацікавлення цим задумом посилюється тим, що він поміщений у контекст «процесу міфотворення «глобальної» сучасності» (с. 28). Виникаюча при цьому «інтрига» (і, можливо, навіть сумнів, що є наслідком прив'язки цього терміну в музикознавстві майже виключно до сфери джазу, музичного мінімалізму і «нової простоти») щодо можливості вивчення патернів у такій специфічній галузі одразу ж модулює у доказову сферу. Адже О.І. Мочернюк обережно і при цьому коректно вводить в аргументацію актуальності обраного напрямку (зауважу – справедливо означеного як «terra incognita») поняття «особистісних вимірів музичного мистецтва» (с. 29), які, в свою чергу, також негайно поміщує в контекст хорової творчості як першорядної в ракурсі виявів «національної свідомості й світовідчуття» (с. 29). Наступний крок у міркуваннях ще більш рішучий і водночас – з врахуванням розгортання концепції дослідження – вдалий. Цитую: «Врахування ментально-психологічних особливостей українського народу спонукає до припущення про те, що різні державні системи у їх ідеологічному протистоянні спиралися на ті ж або споріднені механізми формування суспільно-культурної поведінки і, що було зумовлено ментальною специфікою українців, національно значущі тексти» (с. 29). Тільки це речення – цілком достатнє для аргументації актуальності кваліфікаційної праці такого рівня. Втім, в обґрунтуванні актуальності також міститься концепційно важливе пояснення новаційного використання терміну «патерн» як поняття, що «упорядковує систему взаємовідношення між її компонентами» (с. 30).

Мета і завдання, об'єкт і предмет дослідження сформульовані на належному

рівні. Проте наголосу на тому, наскільки ефективно визначено принцип редукції матеріалу; вмотивовано і не формально – його методологія та теоретична база і наукова новизна.

Щодо змісту основних розділів також висловлю деякі міркування.

Зокрема, відзначаю здійснений дисертанткою аналіз споріднення з терміном «концепт» з наголошенням на принциповій відмінності їх сенсів і посилення цього спостереження завдяки введенню в термінологічне коло понять «архетип» і «міфологема». Внаслідок здійснено важливі (для аналізу обраного музичного матеріалу) висновки про незалежність ідеологічних патернів від багатьох контекстів та індивідуальних світоглядних домінант: «навіть, вони здатні активно впливати на такі наставлення і самі формувати контексти чи їх особливу сукупність, особливо якщо йдеться про патерни ідеологічного спрямування» (с. 56); про можливість їх комбінування у процесі створення «варіантів змісту певної концепції» (с. 58); про аналог патернів і культурних кодів (с. 60) тощо. Таке ж значення має висловлені в ході аналізу літературні думки про «посилення особистісного засвоєння трансльованих у середовище різноманітних патернів» (с. 71); про провокування ідеологічними діючими елементами невідомої поведінкової / психологічної реакції (с. 72); про диференціювання патернів за закладеною в них образністю (с. 73) і особливий ціннісний статус тематичних патернів (с. 74). Якісність опрацювання теоретичної бази забезпечило можливість висновку про «здатність патернів до циклічних проявів у колективній свідомості» (с. 74) і на цій основі бачення їх у колі засобів, що забезпечують стабільність системи (там само) внаслідок втілення в них «констант певного культурно-суспільного устрою, промадянської чи індивідуалізованої свідомості» (там само).

Істотним і важливим фактом, виявленим дисертанткою, є аналогічність передумов розвитку стилістично простих масових вокально-хорових жанрів з принциповими антимодернізмом і антиавангардизмом у різних державних арелах, але у межах певного ідеологічного феномену, визначеного в роботі як

«патерн державності» (с. 88). Очевидно, що О. Мочернюк трактує його як певний мета-патерн зі стандартизуючою функцією і універсальним охопленням, який об'єднує і поєднує в собі численні «мілкіші» (і, вочевидь, не тільки споріднені між собою в образно-тематичному чи стилістично-виразовому сенсі) патерни. Істотні аналітичні навички криються і за висновком про моделювання у «патерн державності» «патерну національності». При цьому дослідниці вдалося рельєфно показати справді переконливі аргументи на користь як спільних джерел, так і соціокультурної специфіки музичних творів. Принагідно відзначу те, що кількість опрацьованих «першоджерел» – вербальних, нотних і нотно-вербальних – та якість такого опрацювання є рівноцінними (!). У цьому їй істотно допомогло вже відзначене вивчення теоретичної бази, що виявляється, зокрема, у вдалому використанні понятійного апарату – «суспільна міфологія», «індустрія масового дозвілля», шляхи і засоби «адаптації інформації для непідготованої аудиторії» і «форми передачі необхідної соціально значимої інформації широкому загалу». Показовою у цьому сенсі є констатація формування радянської людини з «вуличної культури» внаслідок утримання у «звуковому просторі ... аури святковості та повсякдення» (с. 89), причому не тільки за умови використання традиційної пісенності, а й композицій без слів, фольклоризації авторських творів (с. 90) з майстерною музично-мовною і жанровою стилізацією, романтизації певної образності (с. 93), «заміщення імені уявною функцією» (с. 97) та інші «принципові ідеологічні заміщення» (с. 98) тощо. У цьому контексті в ході ґрунтовного і коректного аналізу багатьох прикладів влучно звертається увага на повторності сюжетів, зорієнтованих на «архетипи колективного підсвідомого» (с. 95) і активізацію «патерну національної героїки» (с. 95). Рівнозначно важливим є аналіз варіантів впровадження патерну державності у сфері ліриці – теми «самопожертви і самозречення», «формування ефекту особистісного зв'язку з історичними подіями та загалом національною історією» (с. 110). Така кількість напрочуд якісної аналітики тільки в одному підрозділі сама по собі свідчить про

дуже високий рівень виконання поставлених завдань.

Тому щодо наступних, не менш цікавих, науково ґрунтовних і архітектонічно ціннісних у досягненні мети розділів висловлю тільки загальну оцінку. У цій роботі всі аспекти – виявлення умов формування і функціонування патернів у специфічних контекстах (у тому числі масовому і академічному), вивчення закономірностей їх проявів у вербальних текстах та музичній стилістиці з врахуванням і навіть акцентуванням на глибинних семантичних підтекстах, особливостях використання архетипних образів або їх складових, спостереження за, умовно кажучи, «грою концептами», осмислення інтонаційності та інших засобів виразності у зв'язку з декларованою змістовною складовою тощо – враховані настільки ефективно, що отримана справді цілісна картина тогочасних процесів у обраній сфері. Виявлені аспекти функціонування патернів, ідеологічних концептів, міфологем тощо та їх відображення в процесах обох українських ареалів дозволило осмислити всю «єдність і протистояння» таких утворень як активно взаємодіючих, суспільно-зумовлених та «наділених історичною оцінюваністю» (с. 173) і при цьому – дієвих (с. 174). Також відзначу, що висновки до дисертації підкреслюють вартісність проведеної праці, оскільки підносять результати з констатаційної площини на якісно вищий рівень.

І саме тому у своїх критичних міркуваннях сконцентрую увагу саме на висновках, оскільки це може відкрити нові перспективи у вивченні визначеної проблематики.

1. Ви цілком слушно, на мою думку, зауважуєте, що на сьогодні у ході осмислення культурологічних функцій «розуміння патерну наближене до значення певної матриці, яка виконує регулюючу, детермінуючу, смисломодулюючу та інші функції в певній культурі» (с. 175-176). Відтак ви акцентуєте на тому, що «відбулося внутріпонятійне дистанціювання сенсу патерну» (с. 176), відповідно мотивуєте таке твердження і робите припущення про «відкриття цілком нового, продуктивного шляху для осмислення загальних

гуманітарних (ментальних, психологічно-групових, маніпулятивних тощо) проблем» (с. 176). Однією з підстав для такого твердження для вас є те, що «на рівні тих же жанрів патерни вже діють як певні семантичні чи семіотичні вияви мислення» (там само).

Чи означає це, що семантичні і семіотичні складові патернів проникають у жанровий зміст як нових масових, так вже й історично усталених моделей? І чи змінюється при цьому характер «певної матриці», якщо врахувати, що поняття матриці в культурології часто розуміється як «дещо», в межах чого породжується, розвивається і набуває форми «щось інше». Наприклад, О. Копієвська в статті «Культурна матриця в контексті сучасного культуротворення» визначає матрицю як «джерело, першооснова та першопричина, яка має прояв у певній формі. Матриця як початкова форма або структура будь-якого об'єкта визначає всі наступні форми його розвитку, набір функцій, сфер застосування та ступенів сумісності з іншими об'єктами». Звичайно, у відповіді можливе використання інших інтерпретацій.

2. Оскільки ваша праця базується на музичних текстах, вивчення патерну ви виводите «за жорсткі межі стилістичного поля» (с. 176), імпонує наступне твердження: «патерни ідеологічної сфери, хоча зберігають спорідненість з “моделями” чи “взірцями”, не тотожні ні з архетипами на рівні поведінкових стереотипів, ні з символами на рівні елементів музично-поетичних текстів» (с. 177). Водночас ви констатуєте, що «інтерпретація патерну стосується не тільки самого образу, а його дії у певному контексті і тому істотніше пов'язана з міфологемами та ідіологемами» (там само). Апелюючи до синтетичних властивостей вашого мислення: *архетипи і символи, умовно кажучи, поступаються міфологемам і ідеологемам у процесі розгортання патернів всіх рівнів? Чи є винятки? Чи позначається на цьому особливості музичної творчості або ж музичних жанрів?*

3. Останнє запитання, чи, радше, пропозиція для осмислення.

Домінуючими патернами обраних вами періоду і ареалу внаслідок їх функцій та ієрархічного положення ви вважаєте патерни державності і національного. У їх межах – і ви справді це довели – «... образно-сюжетні лінії часто перетиналися, утворюючи канву цілісного метатексту, що сприяло поширенню і усталенню у суспільній свідомості етичних, моральних, поведінкових та інших норм» (с. 178). *А яким є ваше бачення жанрового і стилістичного факторів у цих «перетинах»?*

У підсумку констатую наступне:

Дисертаційна праця «Ідеологічні патерни в українській хоровій творчості міжвоєнного періоду: концептні вияви естетики суспільної культури» О.І. Мочернюк є самостійним, цілісним і завершеним дослідженням, яке має високий теоретичний, методологічний, аналітичний і практичний рівень. Тема дисертації повністю відповідає спеціальності 034 – Культурологія в галузі знань 03 «Гуманітарні науки». Цій кваліфікаційній науковій праці властиве послідовне та логічне представлення матеріалу, необхідне для повноту розкриття визначених завдань і мети. В опублікованих працях з достатньою повнотою відображено зміст і основні результати дослідження. Також автореферат дисертації належно розкриває її основні положення і висновки; є ідентичним дисертації за структурою та змістом.

Вивчення представленої до захисту дисертації, автореферату та публікацій дозволяє зробити висновок, що робота відповідає вимогам МОН України, а Оксана Ігорівна Мочернюк заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю спеціальності 034 – Культурологія в галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент:

докторка мистецтвознавства,
доцентка, професорка кафедри
музикознавства і музичної освіти
Київського університету
імені Бориса Грінченка

